

Edyta MASIEREK

PROGRAMOWANIE REWITALIZACJI W POLSCE NA TLE DOŚWIADCZEŃ WYBRANYCH MAŁYCH MIAST I GMIN

Dr Edyta Masierek – *Uniwersytet Łódzki*

Adres korespondencyjny:

Wydział Nauk Geograficznych

Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej

ul. Kopcińskiego 31, 90-139 Łódź

e-mail: edyta.masierek@geo.uni.lodz.pl

3

ZARYS TREŚCI: Wiele miast w Polsce jest obecnie w fazie opracowywania lub przyjmowania nowych dokumentów strategicznych dotyczących rewitalizacji. Aktualne ramy i kierunki programowania tych procesów wyznaczają zarówno zapisy Krajowej Polityki Miejskiej, wytyczne ministerialne i regionalne w zakresie rewitalizacji na lata 2014–2020, a także przyjęta w 2015 roku *Ustawa o rewitalizacji*. Wymienione dokumenty odnoszą się do wszystkich miast, bez względu na ich wielkość i stawiają przed samorządami, zwłaszcza tymi niewielkimi, spore wyzwania i oczekiwania.

Publikacja ma na celu przybliżenie aktualnego zagadnienia programowania procesów rewitalizacji w Polsce na przykładzie prac realizowanych przez Dobiegniew (woj. lubuskie), Milicz (woj. dolnośląskie), Hrubieszów i Opole Lubelskie (woj. lubelskie), Grajewo (woj. podlaskie) – beneficjentów konkursu „Modelowa rewitalizacja miast”, prowadzonego przez Ministerstwo Rozwoju z wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej z Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014–2020.

SŁOWA KLUCZOWE: rewitalizacja, lokalny program rewitalizacji, gminny program rewitalizacji, partycypacja społeczna.

DEVELOPMENT OF URBAN AREAS REVITALIZATION PROGRAMMES IN POLAND – CASE STUDY FROM SELECTED SMALL CITIES AND COMMUNES

ABSTRACT: Currently, the new revitalization strategy is being prepared for vast majority of Polish cities. The most up to date trends are set up by the National Policy of Cities, the governmental and regional guidelines within the new 2014–2020 planning perspective and the Act of revitalization. All these documents determine the aims and challenges for all urban areas regardless of their size and administrative status.

The purpose of this paper is to present the development of the revitalization programmes applied in Poland, base on case studies from small cities and communes: Dobiegniew (lubuskie county), Milicz (dolnośląskie county), Hrubieszów and Opole Lubelskie (lubelskie county), Grajewo (podlaskie county). The above places are beneficiaries of the project „Model revitalization of the cities”, introduced by the Ministry of Economic Development and co-funded by EU Funds.

KEYWORDS: revitalization, local programme of revitalization, social participation.

3.1. Wprowadzenie

Wiele miast w Polsce jest obecnie w fazie opracowywania lub przyjmowania nowych dokumentów strategicznych dotyczących rewitalizacji. Aktualne ramy i kierunki programowania tych procesów wyznaczają zarówno zapisy Krajowej Polityki Miejskiej, wytyczne ministerialne i regionalne w zakresie rewitalizacji na lata 2014–2020, a także przyjęta w 2015 roku *Ustawa o rewitalizacji*. Wymienione dokumenty odnoszą się do wszystkich miast bez względu na ich wielkość. A zatem wyzwania i oczekiwania co do prawidłowego przygotowania programu rewitalizacji z odpowiednio przeprowadzoną diagnostyką, faktycznym zaangażowaniem interesariuszy na każdym etapie jego opracowywania, wskazaniem dobrze dopasowanych instrumentów wdrożeniowych i zapewnienia efektywnego systemu zarządzania są wobec wszystkich gmin takie same. Dodatkowo, aby skorzystać z dostępnych obecnie środków unijnych, program rewitalizacji musi przejść pozytywnie procedurę weryfikacyjną właściwego urzędu marszałkowskiego. To dość spore wymogi, spełnienie których niemożliwe jest bez wykwalifikowanej kadry, nadania rewitalizacji odpowiedniej rangi w mieście, uruchomienia partycypacji społecznej oraz oczywiście zaangażowania finansowego.

Publikacja ma na celu przybliżenie aktualnego zagadnienia programowania procesów rewitalizacji w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem małych miast i gmin, które postawione zostały przed niełatwym, często bardzo czas- i kapitałochłonnym zadaniem. Jak sobie z nim radzą, autorka stara się prześledzić na efektach prac realizowanych przez Dobiegniew (woj. lubuskie), Milicz (woj. dolnośląskie), Hrubieszów i Opole Lubelskie (woj. lubelskie), Grajewo (woj. podlaskie) – beneficjentów konkursu „Modelowa rewitalizacja miast”, prowadzonego przez Ministerstwo Rozwoju z wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej z Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014–2020. Jednostki te otrzymały wsparcie zarówno finansowe, jak i merytoryczne w opracowaniu swoich programów rewitalizacji oraz wdrożenie pierwszych działań pilotażowych. Efekty ich pracy i pozyskana w ramach realizacji projektów wiedza mają służyć jako pomoc i inspiracja dla innych miast o podobnej specyfice (i wielkości) przy kreowaniu ich własnych wizji rewitalizacji.

3.2. Małe miasta i gminy w projekcie „Modelowa rewitalizacja miast”

W 2015 roku ówczesne Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju ogłosiło konkurs „Modelowa rewitalizacja miast”, w którym wzięło udział łącznie 240 jednostek z całej Polski. Wśród nich w pierwszym etapie wybrano 57, które otrzymały wsparcie merytoryczne w postaci szkoleń oraz możliwości współpracy z ekspertem ds. rewitalizacji na etapie dopracowywania swoich projektów i przygotowywania aplikacji o dofinansowanie. 1 lutego 2016 roku upływał termin składania wniosków o udzielenie dotacji. Ostatecznie w konkursie wybrano 20 gmin (tab. 1), z którymi w trzecim i czwartym kwartale 2016 roku Ministerstwo Rozwoju¹ podpisało umowy o dofinansowanie. Maksymalny termin realizacji projektów mających na celu zaprogramowanie rewitalizacji w gminach i przeprowadzenie pierwszych działań pilotażowych upływa 31 grudnia 2018 roku. Wkład własny samorządów wynosi 10% kosztów kwalifikowalnych. Minimalna wartość projektu mogła być na poziomie 100 tys. zł, natomiast maksymalna 5 mln zł. O najmniejsze dofinansowanie wystąpił Milicz (575 400 zł), o największe Warszawa (4 177 310 zł).

Tabela 1. Lista rankingowa (2016) prezentująca wyniki konkursu „Modelowa rewitalizacja miast” realizowanego przez Ministerstwo Rozwoju ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014–2020

Lp.	Wnioskodawca	Tytuł projektu	Punkty	Poziom dotacji [mln zł]
1	Gmina Miasto Włocławek	„Śródmieście na drodze do zmian – opracowanie narzędzia aktywizacji zawodowej i społecznej mieszkańców centrum Włocławka”	579	1,18
2	Miasto Stołeczne Warszawa	„Rewitalizacja – wspólna sprawa”	570	4,18
3	Gmina Wrocław	„4 Kąty na trójkącie”	553	2,75
4	Gmina Dąbrowa Górnicza	„Fabryka pełna życia – rewitalizacja śródmieścia Dąbrowy Górniczej”	552	3,93
5	Gmina Milicz	„Milicz odnowa – wielowymiarowy program rewitalizacji miasta Milicz”	545	0,57
6	Gmina Miejska Hrubieszów	„Rewitalizacja Śródmieścia Hrubieszowa szansą na eliminację zjawisk kryzysowych oraz ożywienie społeczno-gospodarcze miasta”	541	2,67

¹ Ministerstwo Rozwoju funkcjonuje od grudnia 2015 roku (powstało w drodze przekształcenia Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju).

Lp.	Wnioskodawca	Tytuł projektu	Punkty	Poziom dotacji [mln zł]
7	Gmina Miasto Ełk	„Nowe Śródmieście Miasta Ełk – wzór na rewitalizację”	540	0,8
8	Miasto Grajewo	„Rewitalizacja centrum Grajewo”	538	1,17
9	Gmina Starachowice	„Starachowice OD nowa”	525	2,48
10	Gmina Miasto Szczecin	„Rewitalizacja przestrzeni publicznej i zabudowy śródmiejskiego odcinka Alei Wojska Polskiego w Szczecinie”	523	3,76
11	Miasto Rybnik	„Rewitalizacja miasta – nowa energia rybnickiej tradycji”	523	3,1
12	Miasto Żyrardów	„Rewitalizacja miasta Żyrardowa motorem przemian społeczno-gospodarczych”	505	1,63
13	Gmina Lublin	„Rewitalizacja obszaru ul. Lubartowskiej i dawnego Podzamcza w Lublinie poprzez ożywienie gospodarcze obszaru za pomocą zintegrowanej poprawy zarządzania zasobem komunalnym, działań społecznych i poprawy stanu zabudowy zabytkowej – uzupełnienie Programu Rewitalizacji Lublina dla wskazanego obszaru”	500	1,27
14	Gmina Dobiegniew	„Dobiegniew – chcę tu mieszkać, pracować i żyć”	498	1,7
15	Miasto Leszno	„Nowe tory centrum Leszna po kolei”	497	3,99
16	Miasto Słupsk	„Opracowanie modelu rewitalizacji społecznej, gospodarczej, przestrzennej i środowiskowej obszarów śródmiejskich na przykładzie Miasta Słupska”	489	1,86
17	Miasto Chorzów	„CUMA” – Projekt Centrum Usług Szkoleniowych i Aktywizacji Zawodowej dla Młodzieży w Chorzowie wspierającego ożywienie gospodarcze i społeczne zrewitalizowanego Rynku i jego otoczenia”	487	0,88

Lp.	Wnioskodawca	Tytuł projektu	Punkty	Poziom dotacji [mln zł]
18	Miasto Konin	„Rewitalizacja konińskiej Starówki – opracowanie lokalnego programu rewitalizacji na lata 2016–2023 wraz z modelowym pilotażem”	482	0,69
19	Gmina Stalowa Wola	„Modelowanie kompleksowej rewitalizacji Stalowej Woli z wykorzystaniem narzędzi partycypacji społecznej”	480	3,66
20	Gmina Opole Lubelskie	„Opole Lubelskie – do dotknięcia, do zasmakowania – przygotowanie gminy Opole Lubelskie do rewitalizacji gospodarczo-społecznej obszarów zdegradowanych”	480	1,39

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.popt.gov.pl/strony/o-programie/wydarzenia/konkurs-dla-samorzadow-modelowa-rewitalizacja-miast/ (dostęp: 20.10.2017).

Na pierwszym miejscu w rankingu znalazł się Włocławek, po nim dwa duże miasta: Warszawa i Wrocław. Wśród wybranej dwudziestki wnioskodawców są także: Milicz („Milicz odnowa – wielowymiarowy program rewitalizacji miasta”), Hrubieszów („Rewitalizacja Śródmieścia Hrubieszowa szansą na eliminację zjawisk kryzysowych oraz ożywienie społeczno-gospodarcze miasta”), Grajewo („Rewitalizacja centrum Grajewa”), Dobiegniew („Dobiegniew – chcę tu mieszkać, pracować i żyć”) i Opole Lubelskie („Opole Lubelskie – do dotknięcia, do zasmakowania – przygotowanie gminy Opole Lubelskie do rewitalizacji gospodarczo-społecznej obszarów zdegradowanych”), których doświadczenia mają posłużyć jako inspiracja dla niewielkich miast i gmin przy tworzeniu ich własnych pomysłów na rewitalizację. W konkursie „Modelowa rewitalizacja miast” 20 samorządów otrzymało dofinansowanie na łączną kwotę 43,7 mln zł, w tym 5,6 mln zł analizowane jednostki.

Najmniejszą jednostkę, ze względu na liczbę ludności, spośród analizowanych stanowi Dobiegniew, największą Grajewo (tab. 2), które w niewielkim stopniu przekracza próg 20 tys. mieszkańców stosowany zwykle przy klasyfikacjach małych miast. W Polsce występuje wyraźna asymetryczność rozkładu wielkości zaludnienia, co powoduje, że grupa miast małych jest zdecydowanie najliczniejsza i stanowi ponad 600 ośrodków, średnich jest 180, natomiast dużych mamy około 40 (Runge 2012). Z pewnością należałoby wyróżnić zdecydowanie więcej klas miast niż tylko te trzy. Zwłaszcza problematyczne w analizach staje się porównywanie jednostek w niewielkim stopniu przekraczających przyjęte

progi ludnościowe w tej klasyfikacji. W statystyce publicznej, np. w *Roczniku Demograficznym*, a także w literaturze przedmiotu, miasta dzieli się często także na 7 klas wielkościowych. Analizy biorą pod uwagę miasta: poniżej 5 tys. mieszkańców, 5–10 tys., 10–20 tys., 20–50 tys., 50–100 tys., 100–200 tys. i powyżej 200 tys. mieszkańców (Szymańska 2007). W związku z tym, że na tle 20 miast wybranych w ramach „Modelowej rewitalizacji miast” Grajewo należy raczej do tych mniejszych (następne po nim z listy Żyrardów liczy już 40,5 tys. mieszkańców), autorka postanowiła wziąć je także pod uwagę w swojej analizie.

Tabela 2. Podstawowe informacje na temat wybranych przez autorkę do analizy wnioskodawców projektu „Modelowa rewitalizacja miast”

Wnioskodawca	Województwo	Powierzchnia [km ²]		Ludność [tys.]	
		gmina	miasto	gmina	miasto
Dobiegniew gmina miejsko-wiejska	lubuskie	351,3	5,7	6,7	3,1
Miasto Grajewo	podlaskie	–	18,9	–	22,1
Hrubieszów gmina miejska	lubelskie	–	33,0	–	18,1
Milicz gmina miejsko-wiejska	dolnośląskie	436,0	13,5	24,3	11,5
Opole Lubelskie gmina miejsko-wiejska	lubelskie	193,7	15,1	17,5	8,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.polskawliczbach.pl (dostęp: 20.10.2017).

Cele samego konkursu do dziś stanowią jednocześnie spore wyzwania dla miast, szczególnie tych małych. Zakładają one bowiem upowszechnianie pojęcia rewitalizacji, wypracowanie poprawnych lokalnych lub gminnych programów rewitalizacji, opracowanie ścieżek dojścia do rozwiązywania problemów, a następnie dzielenie się doświadczeniami, dobrymi praktykami z innymi gminami o podobnych uwarunkowaniach czy problemach. Jednostki otrzymują wsparcie w programowaniu skoncentrowanym na najbardziej zdegradowanych obszarach² w miastach, zgodnie z ich dokumentami strategicznymi oraz z uwzględnieniem

² Obszar gminy znajdujący się w stanie kryzysowym z powodu koncentracji negatywnych zjawisk społecznych, w szczególności bezrobocia, ubóstwa, przestępczości, niskiego poziomu edukacji lub kapitału społecznego, a także niewystarczającego poziomu uczestnictwa w życiu publicznym i kulturalnym, można wyznaczyć jako obszar zdegradowany w przypadku występowania na nim ponadto co najmniej jednego z następujących negatywnych zjawisk: gospodarczych, środowiskowych, przestrzenno-funkcjonalnych, technicznych (*Ustawa...* 2015).

specyfiki każdego z nich³. Nie istnieje bowiem jeden przepis, szablon rewitalizacyjny. Każdy samorząd musi wraz z interesariuszami znaleźć swój własny sposób na uruchomienie procesu kompleksowego „wyciągania” z kryzysu trudnych obszarów na terenie gminy. Stąd istotnym jest wspieranie miast w prowadzeniu przemyślanych, dobrze zaplanowanych, zintegrowanych działań rewitalizacyjnych, dzięki którym istnieje szansa na uzyskiwanie efektu synergii w strefie infrastrukturalnej, społecznej, gospodarczej i środowiskowej. Ważne jest też uruchamianie trwałych mechanizmów partycypacji społecznej oraz faktycznego angażowania mieszkańców, przedsiębiorców, podmiotów publicznych, organizacji pozarządowych itp. w rozwój obszarów zdegradowanych. Jedynie dzięki poszukiwaniu i kształceniu liderów rewitalizacji w poszczególnych miastach i testowaniu z nimi konkretnych rozwiązań w praktyce, możliwe będzie wdrażanie skutecznych narzędzi i sensowne nowelizowanie przepisów i wytycznych dotyczących rewitalizacji w Polsce.

3.3. Zasady i kolejne kroki programowania rewitalizacji

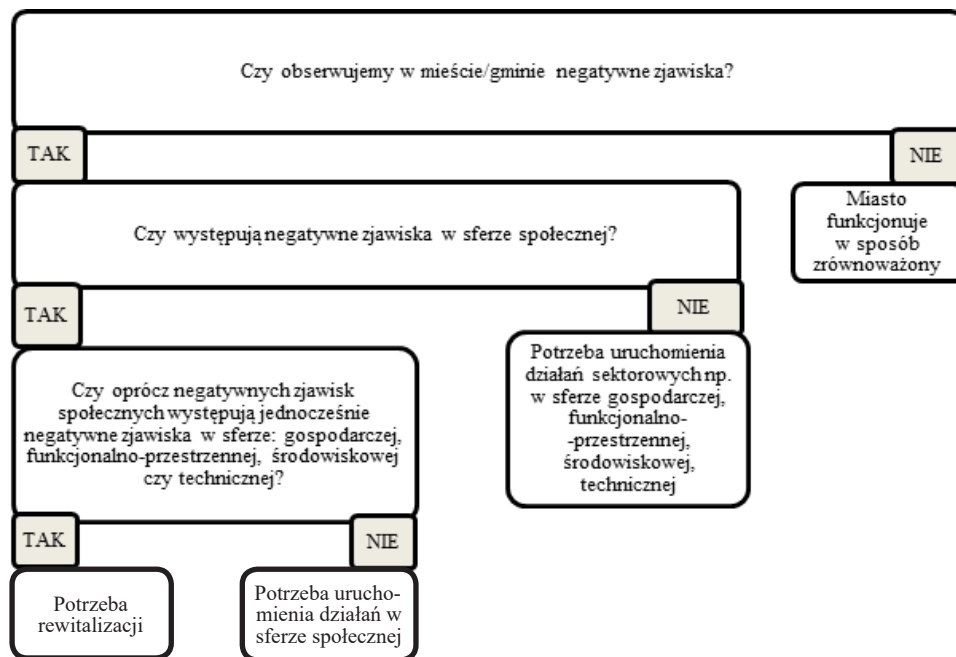
3.3.1. Czy rewitalizacja jest konieczna?

Obecnie zasady programowania rewitalizacji w Polsce regulują przede wszystkim *Krajowa Polityka Miejska* (2015), *Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014–2020* (2016) oraz *Ustawa o rewitalizacji* (2015). Definicja ustawowa określa rewitalizację jako „proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji” (*Ustawa...* 2015, art. 2, ust. 1).

Zanim gmina podejmie decyzję o interwencji, którą nazwie właśnie rewitalizacją, powinna dobrze zapoznać się z powyższymi dokumentami, a także rozumieć sens tego długofalowego procesu. Następnie odpowiedzieć sobie na podstawowe pytanie, czy rewitalizacja w jej przypadku jest rzeczywiście konieczna. Może to zrobić wstępnie, diagnozując lub nie, występowanie negatywnych zjawisk w gminie. Jeśli nie obserwujemy takich niekorzystnych trendów, to oznacza, że miasto funkcjonuje w sposób zrównoważony. Nie ma potrzeby podejmowania zatem „na siłę” działań rewitalizacyjnych. Jeżeli natomiast wiemy, że takie negatywne zjawiska w gminie mają miejsce, zastanawiamy się czy występują one w pierwszej kolejności w sferze społecznej. Jeśli trudnościami społecznymi towarzyszą dodatkowo istotne deficyty w sferach gospodarczej, środowiskowej,

³ Na podstawie Regulaminu konkursu „Modelowa Rewitalizacja Miast”, www.popt.gov.pl/strony/wiadomosci/konkurs-dla-samorzadow-modelowa-rewitalizacja-miast/ (dostęp: 20.10.2017).

funkcjonalno-przestrzennej czy technicznej należy przygotować plan wychodzenia z kryzysu, czyli zaprogramować rewitalizację w gminie. Jeśli jednak stwierdzamy złą sytuację jedynie w sferze społecznej może to oznaczać, że należy zintensyfikować działania sektorowe, adekwatne do zdiagnozowanych problemów (ryc. 1).

Ryc. 1. Schemat dojścia do decyzji o rewitalizacji w gminie

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Krajowe Centrum Wiedzy o Rewitalizacji*; www.mr.gov.pl/media/34129/1_Czy_rewitalizacja_jest_konieczna.pdf (dostęp: 30.10.2017).

We wszystkich analizowanych jednostkach wykazano potrzebę przeprowadzenia rewitalizacji. Przystąpiono zatem do prac diagnostycznych na potrzeby wyznaczenia obszarów zdegradowanych.

Na początek przebadano negatywne zjawiska w sferze społecznej, a następnie w pozostałych: funkcjonalno-przestrzennej, gospodarczej, technicznej i środowiskowej. Dobór wskaźników i analizowanych negatywnych zjawisk wskazuje jednocześnie na problemy, jakie towarzyszą wybranym jednostkom, a w szczególności ich obszarom zdegradowanym. Są one głównie związane z wyludnianiem się miast, starzeniem się społeczeństwa, bezrobociem, ubóstwem, przestępczością, degradacją techniczną budynków mieszkalnych, przekroczeniem norm środowiskowych oraz niedopasowaniem infrastruktury i przestrzeni publicznych do aktualnych potrzeb mieszkańców (tab. 3).

Tabela 3. Negatywne zjawiska diagnozowane przez wybrane jednostki

Jednostka	Negatywne zjawiska/problemy w sferze społecznej	Negatywne zjawiska/problemy w sferach: funkcjonalno-przestrzennej, gospodarczej, technicznej, środowiskowej
Dobiegniew	– stały spadek liczby ludności (od 2012 r.); – duża gęstość zaludnienia na obszarze miasta Dobiegniew (koncentracja problemów na niewielkim obszarze); – ujemne saldo migracji (ilość osób faktycznie zamieszkujących w gminie jest o 35% mniejsza niż zameldowanych); – wysokie bezrobocie (duży udział osób długotrwale bezrobotnych, o niskich kwalifikacjach); – wysoki odsetek dzieci dożywianych (około 40%); – starzejące się społeczeństwo (1/3 ludności stanowią osoby w wieku poprodukcyjnym);	– spadek liczby podmiotów gospodarczych (od 2012 r.); – duży obszar nieużytków na obszarze miasta Dobiegniew; – degradacja techniczna budynków mieszkalnych; – występowanie pokryć azbestowych;
Grajewo	– migracje ludności; – spadający udział ludności w wieku produkcyjnym; – ubóstwo; – bezrobocie (duży udział osób bez kwalifikacji zawodowych); – przestępczość;	– emisja hałasu drogowego; – występowanie pokryć azbestowych; – brak dostępu do sieci kanalizacyjnej lub jej zły stan; – degradacja techniczna budynków mieszkalnych;
Hrubieszów	– starzejące się społeczeństwo; – malejąca liczba ludności (ujemny przyrost naturalny, migracje); – wysokie bezrobocie (deficyt miejsc pracy); – ubóstwo w powiązaniu z wykluczeniem społecznym; – zmniejszenie aktywności społecznej (spadek aktywnego uczestnictwa w ofercie kulturalnej i sportowo-rekreacyjnej);	– słaba dostępność komunikacyjna; – niewielki odsetek uzbrojonych terenów pod inwestycje; – braki w infrastrukturze drogowej, gazowej i kanalizacyjnej; – występowanie produktów azbestowych; – ograniczenie wznoszenia zabudowy na obszarach podatnych na erozję, w tym na terasie zalewowej; – erozja wodna w północnej części miasta; – małe zalesienie;

Jednostka	Negatywne zjawiska/problemy w sferze społecznej	Negatywne zjawiska/problemy w sferach: funkcjonalno-przestrzennej, gospodarczej, technicznej, środowiskowej
Hrubieszów	–	– nieharmonijny rozwój przestrzenny miasta wzdłuż ciągów komunikacyjnych; – nieharmonijny historyczny układ urbanistyczny; – mała atrakcyjność terenów inwestycyjnych; – stosunkowo mała powierzchnia użytkowa przeciętnego mieszkania w stosunku na osobę; – deficyt budownictwa wielorodzinnego komunalnego, socjalnego i jego zły stan; – niskie zainteresowanie przyłączami indywidualnymi pomimo dogodnych warunków rozwoju sieci;
Milicz	– depopulacja; – starzenie się społeczeństwa; – bezrobocie (osoby długotrwale bezrobotne); – ubóstwo; – przestępczość;	– niski poziom przedsiębiorczości; – niewystarczające tereny zieleni; – produkty azbestowe; – niewystarczająca liczba ogólnodostępnych placów zabaw; – niewystarczająca liczba ogólnodostępnych obiektów sportowych; – degradacja techniczna obiektów komunalnych;
Opole Lubelskie	– spadek liczby mieszkańców (stałe ujemne saldo migracji); – starzenie się społeczeństwa; – wykluczenie społeczne (bezrobocie, wysoki udział osób z niskim wykształceniem, ubóstwo); – poziom edukacji; – przestępczość;	– dużo budynków w zabudowie wielorodzinnej z niskowydajnymi paleniskami węglowymi; – degradacja budynków o walorach zabytkowych, poszukiwanie dla nich nowych funkcji; – zanieczyszczenia komunikacyjne;

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji zawartych w diagnozach poszczególnych jednostek wyznaczających obszary zdegradowane i rewitalizacji.

3.3.2. Lokalny czy gminny program rewitalizacji?

Kolejnym kluczowym pytaniem jakie stoi przed gminą jest czy opracowywać lokalny program rewitalizacji (LPR), zgodnie z *Wytycznymi w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014–2020* (2016) czy też przygotować gminny program rewitalizacji (GPR), którego podstawę stanowi *Ustawa o rewitalizacji* (2015). Odpowiedź na to pytanie, zwłaszcza w roku 2015, nie była prosta, gdyż żadne z miast nie miało jeszcze doświadczeń w nowym programowaniu rewitalizacji i nie знаło do końca praktycznych konsekwencji podejmowanych decyzji. Stosowanie *Wytycznych* zapewnia możliwość korzystania z dostępnych środków unijnych przewidzianych na lata 2014–2020 oraz prostszą ścieżkę proceduralną przyjmowania LPR. Obowiązki ich jednak ograniczone zostało poprzez zapisy *Ustawy*, która to wprost wskazuje, że po 31.12.2023 r. jednostki chcące realizować działania rewitalizacyjne będą to mogły robić wyłącznie na podstawie przyjętego GPR⁴. Część z gmin od razu zdecydowała się na procedurę tworzenia i uchwalania GPR zgodnie z *Ustawą*. Dzięki czemu będą mogły także skorzystać z narzędzi tam zapisanych, m.in. ustanowienia Specjalnej Strefy Rewitalizacji⁵ czy Miejscowego Planu Rewitalizacji⁶.

Wśród niewielkich jednostek wybranych do analizy dwie: Grajewo i Opole Lubelskie zdecydowało się na GPR, a trzy: Dobiegniew, Milicz i Hrubieszów na LPR. Milicz przyjął swój LPR w październiku 2016 roku, a Opole Lubelskie uchwaliło GPR w listopadzie 2017 roku. Pozostałe jednostki są w trakcie konsultacji społecznych swoich programów (tab. 4).

Tabela 4. Programy rewitalizacji opracowywane w analizowanych jednostkach

Jednostka	Program rewitalizacji
Dobiegniew	LPR w trakcie konsultacji społecznych
Grajewo	GPR w trakcie konsultacji społecznych 30.08.2017 r. uchwała w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji*
Hrubieszów	LPR w trakcie konsultacji społecznych

⁴ Art. 52.1: „Do dnia 31 grudnia 2023 roku dopuszcza się realizację przedsięwzięć wynikających z programu zawierającego działania służące wyprowadzeniu obszaru zdegradowanego ze stanu kryzysowego, przyjmowanego uchwałą rady gminy, bez uchwalania gminnego programu rewitalizacji”, *Ustawa z dnia 9 października 2015 roku o rewitalizacji* (Dz.U., 2015, poz. 1777).

⁵ *Ibidem*, rozdział 5.

⁶ Art. 37f–37n w *Ustawie z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (Dz.U., 2015, poz. 199, z późn. zm.).

Jednostka	Program rewitalizacji
Milicz	LPR przyjęty 18.10.2016 r.**
Opole Lubelskie	GPR przyjęty 8 listopada 2017 r.*** 17.06.2016 r. uchwała w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji****

* Uchwała nr XXXIII/261/17 Rady Miasta Grajewo z dnia 2 marca 2017 roku w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji miasta Grajewo.

** Uchwała nr XXXI/200/2016 z dnia 18 października 2016 roku w sprawie przyjęcia Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Milicz na lata 2016–2023 wraz z późn. zm. z dnia 28 grudnia 2016 roku wynikającymi z uwag zgłoszonych do LPR przez Ministerstwo Rozwoju oraz Instytucję Zarządzającą.

*** Uchwała nr XL/268/2017 Rady Miejskiej w Opolu Lubelskim z dnia 8 listopada 2017 roku w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Rewitalizacji Gminy Opole Lubelskie na lata 2017–2024.

**** Uchwała nr XX/130/2016 Rady Miejskiej w Opolu Lubelskim z dnia 17 czerwca 2016 roku w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji.

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji ze stron internetowych poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego oraz podjętych przez nie uchwał, stan na 08.11.2017 r.

3.3.3. Koordynacja programowania rewitalizacji

W praktyce niezwykle istotnym okazuje się także znalezienie (najlepiej w zasobach gminy) zaangażowanego koordynatora procesu programowania rewitalizacji. Od tego w dużej mierze zależy bowiem jakość LPR lub GPR i to nieważne czy jednostka zdecyduje się przygotować dokument samodzielnie, czy też go zleci w całości lub w części firmie zewnętrznej. Niestety, doświadczenia pokazują, że dobrych specjalistów w tej dziedzinie wciąż brakuje, a jakość dokumentów lub ich fragmentów tworzonych przez podmioty startujące w przetargach pozostawia wiele do życzenia. Wszyscy odpowiadający za powstawanie LPR i GPR, przez ostatnie lata uczą się intensywnie, a należą do nich zarówno samorządy, jak i instytucje finansujące projekty rewitalizacyjne oraz firmy zewnętrzne, co pozwala mieć nadzieję na faktyczne wyspecjalizowanie się wielu osób i podmiotów w tej dziedzinie. Wybór koordynatora rewitalizacji już na etapie tworzenia programu jest istotny, gdyż w dużej mierze przesądza to o późniejszej zdolności do realizacji często bardzo ambitnych jego zapisów. Wyznaczenie osób, a najlepiej zespołu odpowiedzialnego od samego początku za postępy prac nad LPR czy GPR pozwala na zachowanie ciągłości i realne przekładanie planów na rzeczywistość. Ważnym jest także nadanie odpowiedniej rangi rewitalizacji w gminie. Jeśli np. burmistrz lub zastępca burmistrza osobiście uczestniczą w pracach nad LPR/GPR i się w nie faktycznie angażują, wskazują tym samym mieszkańcom,

że temat ten stanowi dla nich priorytet i będzie miał kontynuację w przyszłości. Dodatkowo pozwala to sprawniej integrować, mobilizować poszczególne jednostki gminy do wspólnej pracy nad programem. Najtrudniejszym bowiem zadaniem w praktyce okazuje się przekonać urzędników, którzy nie mają w zakresie swoich obowiązków wpisanej tematyki rewitalizacji, że też są za nią odpowiedzialni i będą musieli aktywnie się w nią włączyć. Zwłaszcza w małych miastach nie ma sensu tworzyć nowych, rozbudowanych struktur na potrzeby tworzenia LPR czy GPR. Często lepiej jest zorganizować niewielki zespół koordynujący prace nad opracowaniem wewnątrz urzędu, znający dobrze lokalne uwarunkowania i potrafiący skutecznie integrować prace różnych działów. Bez właściwego bowiem skoordynowania działań poszczególnych jednostek i uruchomienia zaangażowania samych pracowników dość trudno będzie np. zbierać niezbędne informacje do prac diagnostycznych czy też myśleć o faktycznej partycypacji społecznej.

W tym momencie należy także odpowiedzieć sobie na pytanie, jakimi zasobami ludzkimi gmina dysponuje, czy może ma już doświadczenia rewitalizacyjne i sama będzie opracowywać LPR/GPR czy też zatrudni do tego firmę zewnętrzną. Dobrym rozwiązaniem jest wyraźne wydzielenie części prac, które mogą być z powodzeniem zrealizowane przez urząd od tych, które powinny zostać zlecone wyspecjalizowanym podmiotom w drodze przetargów.

W analizowanych jednostkach realizacja projektów „Modelowej rewitalizacji miast” odbywa się z wykorzystaniem istniejących struktur organizacyjnych, uzupełnionych zwykle o nowych pracowników, zatrudnienie których było możliwe w ramach pozyskanego dofinansowania. Tworzenie LPR i GPR odbywa się także z wykorzystaniem w różnym stopniu firm zewnętrznych. Dodatkowo powołano także zespoły ds. rewitalizacji, które składają się zarówno z jednostek wewnątrz urzędów, jak i poza nimi stanowiąc zarówno ciała opiniotwórcze, doradcze oraz koordynujące prace nad LPR/GPR (tab. 5).

Tabela 5. Koordynacja prac nad LPR/GPR w analizowanych jednostkach

Jednostka	Koordynacja prac nad LPR/GPR
Dobiegniew*	Zespół ds. rewitalizacji – opiniodawczo-doradczy; Jednostki wewnętrzne: Centrum Integracji Społecznej, Ośrodek Pomocy Społecznej, Przedsiębiorstwo Usług Komunalnych „Komunalni”, Szkoła Podstawowa; Jednostki zewnętrzne: przedstawiciele Rady Miejskiej, PUP w Strzelcach Krajeńskich, Posterunek Policji, organizacje pozarządowe, przedsiębiorcy, mieszkańcy; Zarządzanie projektu realizowanego w ramach „Modelowej rewitalizacji miast”, kierownik projektu: Zastępca Burmistrza; koordynator, asystent finansowy, specjalista;

Jednostka	Koordinacja prac nad LPR/GPR
Grajewo	Zespół ds. rewitalizacji; Referat pozyskiwania środków;
Hrubieszów	Zespół ds. rewitalizacji; Jednostka odpowiadająca za tematykę rewitalizacji: Wydział Promocji i Rozwoju Gospodarczego Urzędu Miasta Hrubieszowa
Milicz**	Zespół ds. rewitalizacji koordynujący prace nad LPR; jednocześnie zarządzający projektem (koordynator projektu, koordynator ds. partycypacji społecznej i ds. organizacyjnych, asystent koordynatora ds. społecznych, asystent koordynatora ds. infrastrukturalnych); Lokalni eksperci: przedstawiciele instytucji pomocy społecznej, rynku pracy, służb publicznych, mieszkańców i przedsiębiorców mających odpowiednie narzędzia do aktywizacji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem, w szczególności przedstawiciele OPS, PUP, policji, PCPR w Miliczu; Wydziały: Inwestycji i Funduszy Europejskich, Spraw Obywatelskich, Planowania Przestrzennego, Gospodarki Nieruchomościami, Gospodarki Komunalnej i Ochrony Środowiska, Oświaty, Promocji i Spraw Społecznych;
Opole Lubelskie	Zespół zadaniowy ds. rewitalizacji: Zastępca Burmistrza Opola Lubelskiego, Kierownik Wydziału Integracji Europejskiej i Promocji, Inspektor ds. pozyskiwania środków pomocowych, Kierownik Wydziału Inwestycji, Planowania i Rozwoju, Kierownik Wydziału Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej, inspektor ds. inwestycji, gospodarki przestrzennej, instruktorzy kulturalni w Opolskim Centrum Kultury, Dyrektor Ośrodka Pomocy Społecznej w Opolu;

* Zarządzenie Nr 90/2016 Burmistrza Dobiegniewa z dnia 20 października 2016 roku w sprawie powołania Zespołu Rewitalizacji.

** Uchwała nr XXXI/200/2016 z dnia 18 października 2016 roku w sprawie przyjęcia Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Milicz na lata 2016–2023 wraz z późn. zm.
Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji ze stron internetowych poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego oraz podjętych przez nie uchwał i zarządzeń, stan na 25.10.2017 r.

3.3.4. Prace diagnostyczne – wybór obszaru zdegradowanego oraz rewitalizacji

Miasta/gminy chcące dobrze zaplanować działania wychodzące naprzeciw ich faktycznym problemom, a jednocześnie spełniające oczekiwania i potrzeby lokalnej społeczności muszą nastawić się na konieczność przeprowadzenia szerokich prac diagnostycznych. Będą one niezbędne do:

- dokonania rzetelnego wyboru obszaru zdegradowanego i rewitalizacji⁷;
- szczegółowego rozpoznania specyfiki obszaru rewitalizacji wraz ze wskazaniem jego problemów (i ich przyczyn), a także potrzeb i potencjałów;
- monitoringu na trzech poziomach: miasta/gminy, programu, projektów.

Zaplanowana rewitalizacja, jak i poprzedzające ją prace diagnostyczne powinny być „uszyte na miarę” danej jednostki, co stanowi często sporą trudność. Świadome samorządy znające dobrze swoje mocne i słabe strony lepiej potrafią określić własną specyfikę i dobrać do niej właściwe miary i wskaźniki. Pozostałe najchętniej posługiwałyby się (tak jak to było w poprzednich okresach programowania UE) wskaźnikami wyznaczanymi przez Instytucje Zarządzające. Niemniej jednak, każdy prawidłowo przygotowany LPR czy GPR powinien być poprzedzony rzetelnie przeprowadzoną diagnozą dla miasta/gminy, która ma na celu stwierdzenie występowania sytuacji kryzysowych oraz wskazanie miejsc koncentracji negatywnych zjawisk w sferach: społecznej, gospodarczej, funkcjonalno-przestrzennej, środowiskowej i technicznej. Przystępując do tych prac należy podzielić obszar gminy na tzw. jednostki referencyjne, w których agregowane są informacje i badane natężenie poszczególnych zjawisk. Ich wielkość, struktura, sposób wyznaczania, dostępność danych i możliwość przetwarzania mają istotny wpływ na wyniki realizowanych analiz. Zasadniczo badania prowadzić można w ramach:

- jednostek modularnych (np. GRID – siatka kwadratów lub heksagonów) lub
- przestrzennych jednostek pseudonaturalnych, których wyznaczone granice znajdują odzwierciedlenie w różnych rodzajach układach osadniczych oraz naturalnych granicach.

Istotą analizy wykorzystującej jednostki modularne jest cyfrowe pokrycie gminy siatką takich samych figur geometrycznych o ustalonych parametrach (np. kwadrat o boku 300 m). Następnie wszystkie dane zbierane, prezentowane i przetwarzane są w wyznaczonych jednostkach. „Prowadzenie prac diagnostycznych z kolei w jednostkach pseudonaturalnych pozwala na uchwycenie problemów i procesów zachodzących w poszczególnych fragmentach gminy (dzielnicach, osiedlach) intuicyjnie i funkcjonalnie wskazywanych jako pewne najmniejsze, jednolite organizmy osadnicze” (Jarczewski 2017: 12). Właśnie taką formułę wykorzystwały w większości analizowane samorządy (tab. 6).

⁷ Rozdział 3, *Ustawa o rewitalizacji* (Dz.U., 2015, poz. 1777).

Tabela 6. Podział na jednostki referencyjne stosowany przez analizowane miasta/gminy w pracach diagnostycznych

Miasto/ gmina	Jednostki referencyjne przyjęte w pracach diagnostycznych przy wyznaczaniu obszarów zdegradowanych i rewitalizacji
Dobiegniew	Wyznaczono dwa obszary analityczne: miasto Dobiegniew i teren wiejski składający się z 13 sołectw; łącznie 14 jednostek pseudonaturalnych. Następnie miasto Dobiegniew podzielono na dwie jednostki pseudonaturalne.
Grajewo	Dokonano podziału na 13 jednostek pseudonaturalnych. „Granice jednostek delimitacyjnych starano się oprzeć na granicach funkcjonalno-przestrzennych w mieście, m.in. uwzględniając charakter zabudowy, zróżnicowanie przestrzeni czy też „naturalne” granice, np. linię kolejową biegnącą przez obszar miasta, główne ciągi komunikacyjne”.*
Hrubieszów	Miasto podzielono na 10 jednostek strukturalnych** korzystając z klasyfikacji terenów miejskich S. Liszewskiego (1978), czyli uwzględniając: funkcję terenu, fizjonomię (budowę przestrzenną i charakter zabudowy), intensywność użytkowania (poziomą i pionową).
Milicz	Gminę podzielono na 52 sołectwa oraz miasto Milicz, w którym zostało wyznaczonych 7 jednostek pseudonaturalnych (stref, które odpowiadają obwodom wyborczym z niewielkimi korektami dotyczącymi ulic).
Opole Lubelskie	W granicach analizowanego obszaru wyznaczono 144 jednostek referencyjnych (z czego 92 w obrębie miasta). „Obszar każdej ulicy wyznaczony został poprzez wskazanie wieloboku, którego wierzchołki odpowiadają najbardziej na zewnątrz położonym punktom adresowym na danej ulicy, a następnie dostosowanie do układu przestrzennego. Dane powiązane z przestrzenią lub opisujące tą przestrzeń zostały odniesione do przyjętej jednostki referencyjnej (ulicy – w granicach miasta Opole Lubelskie, sołectwa – w granicach terenów wiejskich)”***

* Załącznik nr 2 do Uchwały nr XXXIII/261/17 Rady Miasta Grajewo z dnia 2 marca 2017 roku w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji miasta Grajewo, s. 5.

** Projekt Lokalnego Programu Rewitalizacji miasta Hrubieszowa na lata 2017–2023, www.hrubieszow.sm32.eu/aktualnosci/32-lokalny-program-rewitalizacji-miasta-hrubieszow-na-lata-2017-2023-konsultacje-spoeczne (dostęp: 20.10.2017).

*** Uchwała nr XL/268/2017 Rady Miejskiej w Opolu Lubelskim z dnia 8 listopada 2017 roku w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Rewitalizacji Gminy Opole Lubelskie na lata 2017–2024.

Źródło: opracowanie własne (stan na 25.10.2017).

Rzetelnie przeprowadzona diagnoza całego miasta/gminy i faktyczne wskazanie obszarów koncentracji problemów w sferach: społecznej, gospodarczej, funkcjonalno-przestrzennej, środowiskowej i technicznej, pozwala trafnie wyznaczyć obszar zdegradowany i rewitalizacji, który zgodnie z zasadą koncentrac-

cji terytorialnej nie powinien przekroczyć 20% powierzchni gminy oraz nie być zamieszkały przez więcej niż 30% ludności. Obszar rewitalizacji może stanowić jeden teren lub może być podzielony na podobszary, w tym takie nieposiadające ze sobą wspólnych granic⁸. Analizowane jednostki bez problemu mieszczą się w parametrach koncentracji terytorialnej wyznaczonych przez *Ustawę o rewitalizacji* (2015). Jeśli chodzi o powierzchnię, oscylują na poziomie kilku procent. Natomiast zdecydowanie wyższe są procentowe wskazania dla liczby ludności (tab. 7). Oznacza to wyraźnie, że obszary rewitalizacji obejmują zwykle tereny śródmiejskie dość gęsto zaludnione.

Tabela 7. Obszary rewitalizacji w analizowanych jednostkach – koncentracja terytorialna

Miasto/gmina	% powierzchni	% ludności
Dobiegów	poniżej 1%	28,60
Grajewo	4,04	17,85
Hrubieszów	2,65	21,55
Milicz	0,94	22,35
Opole Lubelskie	poniżej 1%	6,35

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji ze stron internetowych poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego oraz podjętych przez nie uchwał i zarządzeń (stan na 25.10.2017).

Drugim, bardzo ważnym poziomem diagnostycznym jest wykonywanie pogłębianych badań wybranego obszaru rewitalizacji poprzez poszukiwanie jego deficytów i przyczyn ich występowania oraz wskazywanie potencjałów, na których można oprzeć rozwój i przyszłą wizję danego miejsca. Niezwykle istotny jest na tym etapie szeroki dialog z interesariuszami, bo chociażby zgodnie z wcześniej przywołaną definicją rewitalizacji, to oni właśnie mają ten proces później prowadzić na podstawie uchwalonego GPR. Wskazane jest, by już w fazie programowania aktywnie w nim uczestniczyli i kreowali niezbędne zmiany na przyszłość.

3.3.5. Zapewnianie aktywnego udziału interesariuszy na każdym etapie programowania

Wiele uwagi zarówno w *Krajowej Polityce Miejskiej*, jak i *Ustawie* (2015) oraz wszelkich wytycznych dotyczących rewitalizacji poświęca się partycypacji społecznej. Interesariusze powinni aktywnie uczestniczyć we wszystkich fazach rewitalizacji, począwszy od planowania, programowania, poprzez wdrażanie, monitorowanie i kontrolowanie całego procesu. W praktyce często to właśnie

⁸ *Ibidem*, art. 10.

w dużej mierze od zaangażowania i determinacji lokalnej społeczności oraz jej potencjału zależy zbudowanie adekwatnego do specyfiki miejsca LPR/GPR i jego skuteczna realizacja. Warto zatem w sposób ciągły i trwałe budować relacje z interesariuszami i partnerami na każdym etapie prowadzenia tego procesu. Aby jednak było to możliwe należy poświęcić sporo czasu na rzetelne informowanie i edukowanie lokalnej społeczności. Pobudzanie aktywności interesariuszy oraz świadome korzystanie z ich wiedzy, doświadczenia i umiejętności wymaga sporej otwartości od zarządzających procesem rewitalizacji. Podczas licznie organizowanych spotkań w trakcie opracowywania LPR/GPR warto budować sieć kontaktów, identyfikować lokalnych liderów, doceniać autorów dobrych pomysłów i budować wzajemne zaufanie. Warto też od samego początku kreować markę rewitalizacji, promować wszelkie pozytywne działania oraz pozostawać w stałym kontakcie poprzez różne media z interesariuszami.

Analizowane jednostki starają się stosować zasadę partycypacji w podejmowanych działaniach. Poszukują stale pretekstów do spotkań z mieszkańcami i rozmowy na temat rewitalizacji oraz wspólnie z nimi ją programują. Coraz częściej korzystają z różnych form komunikacji z interesariuszami. Organizują spotkania informacyjne, konferencje, debaty, dyskusje, warsztaty, konsultacje, spacerki badawcze itp. Zbierają także na bieżąco opinie mieszkańców, które wyrażane są m.in. w formie ankiet, wywiadów swobodnych czy kwestionariuszowych. Prowadzą także stale działania informacyjno-edukacyjno-promocyjne wykorzystując wszelkie dostępne media, w tym portale społecznościowe, dzięki czemu docierają do coraz większej liczby adresatów (tab. 8). Same samorzady aktywnie uczestniczą w szkoleniach podnosząc swoje kwalifikacje i kompetencje. Często przy działaniach informacyjno-animacyjnych współpracują z organizacjami pozarządowymi.

Tabela 8. Formy partycypacji w badanych jednostkach

Jednostka	Przykłady form i aktywności partycypacyjnych
Dobiegiew	– spotkania badawcze z przedsiębiorcami, mieszkańcami, młodzieżą, radą osiedla; – debata społeczna; – spotkania konsultacyjne; – warsztaty szkoleniowe; – organizacja konferencji „Rewitalizacja w małych miastach”; – zajęcia edukacyjne, m.in. „Mały architekt”, „Ocalić od zapomnienia”, „Obserwuję, analizuję, informuję”; – konkurs na logo rewitalizacji w Dobiegiewie; – udział w konkursie Ministerstwa Infrastruktury i Budownictwa o nagrodę Ministra w dziedzinie rewitalizacji; – akcja plenerowa; – akcje informacyjne: strona internetowa, stojak promocyjny, plakaty;

Jednostka	Przykłady form i aktywności partycypacyjnych
Grajewo	– spotkania warsztatowo-konsultacyjne z Zespołem ds. rewitalizacji, mieszkańcami; – spacer studyjny; – działalność edukacyjno-animacyjna: „Warsztaty wokalne”, festyny na podwórkach; „Wieczorki pod chmurką”, otwarcie placu zabaw; – konkurs plastyczny „Rewitalizacja centrum Grajewa – narysuj jak zmienić swoje miasto” dla uczniów grajewskich podstawówek; – zbieranie przedsięwzięć rewitalizacyjnych; – akcja informacyjna: strona internetowa www.rewitalizacja.grajewo.pl; lokalne portale internetowe, artykuły w gazecie wydawanej przez UM Grajewo; – badania ilościowe (mieszkańców obszaru rewitalizacji) i jakościowe (wywiady pogłębione z lokalnymi liderami);
Hrubieszów	– spotkania informacyjno-edukacyjne Zespołu ds. rewitalizacji; – debata publiczna; – warsztaty z interesariuszami (Rada Miasta, Rada Gospodarcza, przedsiębiorcy, samorząd mieszkańców, stowarzyszenia); – spotkanie plenarne z mieszkańcami; – spacer badawczy; – inicjatywa obywatelska na deptaku; – otwarty nabór na przedsięwzięcia rewitalizacyjne; – akcja informacyjna: strona internetowa (www.miasto.hrubieszow.pl), plakat reklamowy, Gazeta Hrubieszowska; – badania ankietowe;
Milicz	– wykorzystywanie lokalnych ekspertów (specjalistów ds. pomocy społecznej, rynku pracy, bezpieczeństwa, mieszkańców, przedsiębiorców, wspólnot mieszkaniowych, organizacji pozarządowych); – wydarzenie plenerowe „Niedziela z rewitalizacją” zrealizowane ze wsparciem organizacji pozarządowej; – warsztaty, spotkania konsultacyjne; – akcja informacyjna: lokalna prasa, strona internetowa, portal społecznościowy; – wywiady z mieszkańcami; – broszuro-ankiety;
Opole Lubelskie	– narady obywatelskie, które podsumowywało wysłuchanie publiczne; debaty publiczne; – warsztaty mapujące problemy (z mieszkańcami, organizacjami pozarządowymi i grupami nieformalnymi, przedsiębiorcami, seniorami, uczniami szkół); – warsztaty robocze dotyczące projektów zagospodarowania przestrzeni publicznych; – „Graciarnia” – wymiany sąsiedzkie; – dyżury specjalistów (np. projektantów, doradców dla przedsiębiorców); – akcja informacyjna: plakaty informujące o kolejnych pracach, uruchomiono podstronę poświęconą rewitalizacji (http://odnawiamy.opolelubelskie), adres mailowy (rewitalizacja@opolelubelskie.pl), profil na facebooku;

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji ze stron internetowych poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego oraz podjętych przez nie uchwał (stan 25.10.2017).

3.3.6. Wybór przedsięwzięć rewitalizacyjnych

Rzetelna wiedza na temat obszaru rewitalizacji pozwala na zbudowanie realnej wizji docelowej. Pamiętając o tym, że rewitalizacja to proces długofalowy, warto wyznaczyć w LPR/GPR jasno sprecyzowane, mierzalne i jednocześnie ambitne priorytety tak, aby skutecznie można było oceniać jej efekty. Kolejnym ważnym zadaniem samorządu jest często wykreowanie, a następnie dokonanie umiejętnego wyboru przedsięwzięć rewitalizacyjnych. Powinny one być kompleksowe i zintegrowane, jednocześnie realizowane w sferach przestrzennej, społecznej, ekonomicznej i środowiskowej oraz:

- odpowiadać na faktyczne problemy wynikające z prac diagnostycznych,
- realizować zidentyfikowane potrzeby społeczności lokalnej,
- wykorzystywać potencjały obszaru rewitalizacji i miasta/gminy,
- wykorzystywać efekt „synergii”,
- budowane z udziałem interesariuszy,
- realne (czasowo, finansowo i organizacyjnie).

Nadal sporo przedsięwzięć należy do tych infrastrukturalnych. Połączone są one jednak zdecydowanie w większym zakresie niż w poprzednich okresach programowania z działaniami i funkcjami społecznymi oraz odpowiadają na problemy zdiagnozowane nie tylko w sferze technicznej, ale i społecznej oraz gospodarczej. Wiele z proponowanych w analizowanych jednostkach przedsięwzięć odnosi się do zagospodarowywania przestrzeni publicznych, terenów zieleni, podwórek, tworzenia miejsc rekreacji i placów zabaw, poprawy jakości ulic, termomodernizacji i remontu zasobów mieszkaniowych. Dodatkowo tworzona lub przystosowywana jest infrastruktura na Centrum Usług Publicznych, Inkubator Aktywności, Klub Sąsiada czy Seniora, Centrum Aktywności Lokalnej, Klub Integracji Społecznej, Centrum Dziedzictwa czy dom dziennego pobytu dla osób starszych itp. Pojawia się także szereg drobnych projektów typowo społecznych, tj. „Życie bez uzależnień”, „Żyj zdrowo”, „Mama albo tata i ja zdobywamy świat”, „Nie dajmy się wykluczać – nowe media w bibliotece”. Wiele z nich skierowanych jest do konkretnych grup odbiorców, tzn. seniorów (np. „Senior-emeryt to brzmi dumnie”, „Aktywny Senior”, Dyskusyjny Klub Literacki SENIOR), dzieci i młodzieży czy osób niepełnosprawnych. Dodatkowo zaproponowane zostały programy ożywienia gospodarczego, animacji i promocji lokalnej przedsiębiorczości, a także poprawy usług społecznych. Inne projekty zasadniczo związane z przestrzenią miejską i jednocześnie wprost odpowiadające na potrzeby samorządów to np. opracowanie Miejskiego Systemu Informacji czy wprowadzenie monitoringu w zdegradowanych obszarach. Zdecydowanie więcej wykreowano w obecnie tworzonych LPR/GPR pomysłów związanych z tzw. tkanką miękką, a także przedsięwzięć wyraźnie integrujących w sobie działania i ich efekty w kwestiach: przestrzennej, społecznej i ekonomicznej (tab. 9). Najmniej liczna grupa to projekty ze sfery środowiskowej, co być może związane jest ze specyfiką analizowanych jednostek.

Tabela 9. Przykłady planowanych przez analizowane jednostki przedsięwzięć rewitalizacyjnych (z zaznaczeniem dominującej sfery: przestrzennej, społecznej lub ekonomicznej)

Jednostka	Rodzaje przedsięwzięć rewitalizacyjnych
Dobiegiew	Sfera przestrzenna
	– zagospodarowanie przestrzeni publicznych; – przebudowa ulic; – zagospodarowanie terenów parkowych i skwerów na terenie miasta – alejki, place zabaw, oświetlenie, nasadzenia, mała architektura; – modernizacja kotłowni; – remont świetlic wiejskich; – przebudowa i rozbudowa muzeum;
	Sfera społeczna
	– Centrum Pomocy Społecznej; – Centrum Aktywizacji Lokalnej; – zajęcia edukacyjne; – „Życie bez uzależnień”; – „Żyj zdrowo”; – warsztaty terapeutyczne, integracyjno-wyjazdowe, rozwoju osobistego; – animacja lokalna, mobilny terapeuta uzależnień; – spotkania polsko-niemieckie; – organizacja czasu wolnego i aktywizacja społeczna seniorów; – rehabilitacja w domu chorego; – „Sprawni inaczej”; – „Senior-emeryt to brzmi dumnie”; – „I ty możesz zostać gwiazdą estrady”; – „Z przyrodą na ty”; – Klub rowerowy „Kręć z nami”; – Zjazd Rodzin Woldenberskich;
Grajewo	Sfera ekonomiczna
	– szkolenia i kursy zawodowe;
	Sfera przestrzenna
Grajewo	– tworzenie deptaków; – zagospodarowanie parku i stworzenie terenów zieleni; – poprawa jakości przestrzeni publicznych; – budowa nawierzchni jezdni; – budowa brakującej infrastruktury; – modernizacja hali sportowej; – termomodernizacje zasobów mieszkaniowych;
	Sfera społeczna
	– wsparcie osób starszych i niepełnosprawnych w środowisku zamieszkania oraz umożliwienie im udziału w życiu społecznym; – utworzenie centrum edukacji;

Jednostka	Rodzaje przedsięwzięć rewitalizacyjnych
Grajewo	– centrum społecznościowe „Nowa droga”; – Grajewskie Centrum Aktywnej Integracji; – wsparcie rodziny i dziecka w środowisku lokalnym; – świetlica biblioteczna – miejsce spotkań czytelników;
Hrubieszów	Sfera przestrzenna – odtworzenie i rewitalizacja XIX-wiecznych podziemi na obszarze Śródmieścia; – budowa miejsc rekreacji i placów zabaw; – Hrubieszowskie Centrum Dziedzictwa; – modernizacja ulic; – „Kolorowy Hrubieszów” (warsztaty z graffiti i murali); – „Pełna pamięć Twojego podwórka”; – opracowanie Miejskiego Systemu Informacji; – modernizacja i remonty budynków mieszkalnych;
	Sfera społeczna – utworzenie Klubu Integracji Społecznej; – mieszkalnictwo chronione; – „Mama albo tata i ja zdobywamy świat”; – „Nie dajmy się wykluczać – nowe media w bibliotece”; – „Postaw na rodzinę w kulturze”; – utworzenie domu dziennego pobytu „Hrubieszowski Senior”; – pamiętka z Hrubieszowa; – „Poczekalnia międzypokoleniowa – smaki mojego dzieciństwa”; – stworzenie instytucji kultury na obszarze rewitalizacji „Zakątek Profesora Zina” z miejscem warsztatowym ginących zawodów;
	Sfera ekonomiczna – włączenie społeczne osób bezrobotnych; – granty na rozwój przedsiębiorczości; – „Mini inkubator przedsiębiorczości”;
Milicz	Sfera przestrzenna – adaptacja przestrzeni w centrum na cele integracji społecznej i zawodowej; – przebudowa świetlicy środowiskowej; – „Zielone serce Milicza”; – przystań kajakowa Milicz Miasto; – poprawa bezpieczeństwa komunikacyjnego; – system monitoringu na rynku; – „Nasze podwórka”; – „Kolorowe kamienice”; – remonty części wspólnych w budynkach wielorodzinnych;
	Sfera społeczna – „Aktywna integracja – kompleksowy program wsparcia rodzin”;

Jednostka	Rodzaje przedsięwzięć rewitalizacyjnych
Milicz	– Program „Aktywny Senior”; – rozwój aktywności społecznej w centrum;
	Sfera ekonomiczna – promocja lokalnej przedsiębiorczości; – Program „Aktywny rynek”;
Opole Lubelskie	Sfera przestrzenna – uporządkowywanie, zagospodarowanie i poprawa jakości przestrzeni publicznych; – Program remontu kamienic historycznego centrum miasta Opola Lubelskiego; – modernizacje i remonty budynków mieszkalnych; – gra miejska w przestrzeni historycznego centrum miasta;
	Sfera społeczna – rewaloryzacja zabytkowego obiektu popijarskiego z dostosowaniem do nowych funkcji społecznych; – utworzenie Centrum Aktywności Lokalnej; – utworzenie Centrum Usług Społecznych; – Gracjarnia – wymiany sąsiedzkie w Centrum; – utworzenie Dziennego Domu Pomocy Społecznej dla osób starszych; – utworzenie Klubu Sąsiedzkiego – centrum aktywności lokalnej CAL – miejsca aktywności i spotkań mieszkańców i młodzieży; – organizowanie społeczności lokalnej jako forma pracy socjalnej na obszarze rewitalizowanym; – Dyskusyjny Klub Literacki SENIOR; – warsztaty edukacyjne dla seniorów (zajęcia komputerowe, dbanie o zdrowie); – „Podwórko romskie” – strefa społecznej aktywności mniejszości romskiej; – ośrodek wsparcia dla ofiar przemocy domowej Centrum Usług Społecznych; – „Z muzyką za pan brat” (muzykoterapia, choreoterapia, organizacja potańcówek); – „Wędrujące słoiki” – warsztaty kulinarne; – rodzinne kino plenerowe: RETRO KINO (seniorzy) – COOL KINO (młodzież); – programy edukacyjne dla dzieci i młodzieży wspierające regionalizm i tożsamość lokalną;
	Sfera ekonomiczna – utworzenie Inkubatora Aktywności; – realizacja Programu Ożywienia Gospodarczego uwzględniającego szczegółowe działania animacyjne na obszarze rewitalizacji; – wdrażanie Programu animacji i promocji lokalnej przedsiębiorczości poprzez nawiązanie współpracy sieciowej i pakiety lojalnościowe;

Jednostka	Rodzaje przedsięwzięć rewitalizacyjnych
Opole Lubelskie	– działalność wspierająca przedsiębiorczość lokalną w Inkubatorze Aktywności; – promocja lokalnej marki i lokalnych produktów; – realizacja programów aktywizacji społeczno-zawodowej na obszarze rewitalizacji;

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji ze stron internetowych poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego oraz podjętych przez nie uchwał (stan 25.10.2017).

3.4. Podsumowanie

Analizowane miasta/gminy otrzymały wsparcie merytoryczne i finansowe, aby w sposób prawidłowy zaprogramować rewitalizację. Mogły dzięki temu śmiało realizować działania miękkie, eksperymentować w różnych formach aktywizacji mieszkańców, uruchamiać promocje działań rewitalizacyjnych, budować niezbędny kapitał społeczny. W każdym przypadku związane było to z pracami diagnostycznymi, budowaniem odpowiedzialnego zespołu zarządzającego oraz poszanowaniem zasad partycypacji społecznej. Rzetelna diagnoza przeprowadzona na całym mieście, wskazująca obiektywnie jego „choroby” i ich przyczyny powinna stanowić ważne źródło informacji dla burmistrza i pomagać mu podejmować racjonalne decyzje (np. w kwestiach wyboru docelowo realizowanych przedsięwzięć rewitalizacyjnych). W analizowanych jednostkach wyraźnie widać zmiany w podejściu do projektów. Pomimo sporej nadal liczby tych, które poprawiają lub budują nową infrastrukturę, pojawia się zdecydowanie więcej przedsięwzięć „miękkich”, nastawionych na rozwiązywanie problemów społecznych i gospodarczych.

Każda analizowana jednostka miała szansę wykorzystać pozyskane środki także na stworzenie instrumentów, które odpowiadałyby ich lokalnym uwarunkowaniom i pomogły skuteczniej realizować zamierzenia oraz na pierwsze działania pilotażowe. Opole Lubelskie wdrożyło np. inicjatywę lokalną ze specjalnym punktowaniem projektów zgodnych z wizją rewitalizacyjną gminy. Wszelkie uruchamiane instrumenty, narzędzia finansowe i organizacyjne powinny skutecznie wspierać założenia przyjęte w LPR/GPR. Ważnym aspektem projektu „Modelowa rewitalizacja miast” pozostaje także stworzenie trwałego, świadomego zespołu wewnątrz urzędu odpowiedzialnego za tę interdyscyplinarną tematykę oraz podnoszenie świadomości i kompetencji kadry bezpośrednio zaangażowanej w rewitalizację. Ponadto, aby móc faktycznie jednoznacznie ocenić skuteczność podejmowanych działań i stosowanych instrumentów należy zbudować właściwy system monitoringu, który powinien realnie wspierać zarządzanie tym procesem w mieście.

Dodatkowo, uruchomienie aktywności i zaangażowania w trakcie programowania wszelkich interesariuszy, w tym liderów lokalnych i oddanie faktycznie w ich ręce prowadzenia rewitalizacji i współdecydowania, to istotny element powodzenia rewitalizacji. Należy jednak pamiętać, że w trakcie spotkań z lokalną społecznością budujemy wzajemne zaufanie oraz rozbudzamy nadzieję na faktyczne zmiany. Dobrze byłoby ich nie zawieść i postarać się zrealizować z ich udziałem wspólnie wykreowaną wizję obszaru rewitalizacji.

Literatura

- Diagnoza służąca wyznaczeniu obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji w gminie Opole Lubelskie, t. 1*, 2016, Instytut Ekonomiki Przestrzeni, Kraków.
- Jarczewski W. (red.), 2017, *Delimitacja krok po kroku. Metoda wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji na potrzeby Gminnych Programów Rewitalizacji*, Ministerstwo Infrastruktury i Budownictwa, Warszawa.
- Krajowa Polityka Miejska 2023*, 2015, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa.
- Liszewski S., 1978, *Tereny miejskie. Podział i klasyfikacja*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, Zeszyty Naukowe UŁ, Nauki Matematyczno-Przyrodnicze, Folia Geographica, Geografia ekonomiczna, Seria II, 15: 3–33.
- Runge A., 2012, *Metodologiczne problemy badania miast średnich w Polsce*, „Prace Geograficzne”, 129, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków: 83–101.
- Szymańska D., 2007, *Urbanizacja na świecie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Uchwała nr XX/130/2016 Rady Miejskiej w Opolu Lubelskim z dnia 17 czerwca 2016 roku w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji.
- Uchwała nr XXXI/200/2016 z dnia 18 października 2016 roku w sprawie przyjęcia Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Milicz na lata 2016–2023 wraz z późn. zm.
- Uchwała nr XXXIII/261/17 Rady Miasta Grajewo z dnia 2 marca 2017 roku w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji miasta Grajewo.
- Uchwała Nr XXXVI/252/2017 Rady Miejskiej w Opolu Lubelskim z dnia 11 sierpnia 2017 roku w sprawie określenia trybu i kryteriów oceny wniosków o realizację zadania publicznego w ramach inicjatywy lokalnej.
- Uchwała nr XL/268/2017 Rady Miejskiej w Opolu Lubelskim z dnia 8 listopada 2017 roku w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Rewitalizacji Gminy Opole Lubelskie na lata 2017–2024.
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (Dz.U., 2015, poz. 199, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 9 października 2015 roku o rewitalizacji* (Dz.U., 2015, poz. 1777).
- Ustawa o rewitalizacji – Praktyczny komentarz*, 2016, Ministerstwo Infrastruktury i Budownictwa, Departament Polityki Przestrzennej, Warszawa.
- Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014–2020 z dnia 2 sierpnia 2016*, Ministerstwo Rozwoju, Warszawa.
- Zarządzenie Nr 90/2016 Burmistrza Dobiegniewa z dnia 20 października 2016 roku w sprawie powołania Zespołu Rewitalizacji.

Źródła internetowe

www.dobiegnew.pl.
www.grajewo.pl.
www.miasto.hrubieszow.pl.
www.mr.gov.pl.
www.odnawiamy.opolelubelskie.pl.
www.polskawliczbach.pl.
www.popt.gov.pl.
www.rewitalizacja.milicz.pl.

Historia artykułu

Data wpływu: 20 listopada 2017

Data akceptacji: 8 grudnia 2017